

Assessing the level of sustainability of urban neighborhoods in the city of Karbala

Mohammad Hasan Yazdani^{*1}, Hashem Shakerabdollah², Maryam Jamiodluo³, Abbasi Taqi Dizj⁴

1. Professor of Geography and Urban Planning, Faculty of Social Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran

2. MSc of Science in Geography and Urban Planning, Faculty of Social Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran

3. PhD in Geography and Urban Planning, Faculty of Social Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran

4. Associate Professor of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran

Received Date: 23 January 2025 Accepted Date: 25 May 2025

Abstract

Background and Objective: Sustainable urban development is based on the principle that the space of a city is formed within neighborhoods and continues accordingly. Therefore, neighborhood development is considered a fundamental measure in achieving sustainable development. Therefore, the present study was developed with the aim of assessing the level of sustainability of urban neighborhoods in the city of Karbala.

Methodology: The research method is applied in terms of its purpose and descriptive-analytical in nature and method. The information required in this study was collected through field and documentary methods. The statistical population of the study consists of 6 neighborhoods located in the surrounding areas. In order to analyze the data and achieve the research goal and measure and evaluate the sustainability of the dimensions (social-cultural, economic, environmental and physical), the sustainability barometer model has been used.

Results and Findings: According to the indicators used in the research and the results of the sustainability barometer model in the present study, in terms of overall sustainability, the Abbasiyyah East neighborhood scored (0.90) at the sustainable level, the Abbasiyyah East neighborhood scored (0.82) at the potential sustainability level, the Abbasiyyah West and Al-Jamiyyah neighborhoods scored (0.53) and (0.54) at the average level, the Al-Hussein neighborhood scored (0.30) at the potential instability level, and the Al-Mukhaim neighborhood scored (0.04) at the unstable level. The average level of sustainability in terms of ecosystem welfare in the studied neighborhoods is 0.54 and human welfare is 0.50, indicating an average sustainability status for both. According to the results of the present study, the average of the studied neighborhoods in terms of overall sustainability is 0.52 and is at the average level. Given that the sustainability levels of the studied neighborhoods vary, development plans tailored to the strengths and weaknesses of each neighborhood and based on the sustainability levels of each of them are necessary.

Keywords: Sustainability assessment, Sustainability barometer model, Neighborhood sustainability, Karbala city.

*Corresponding Author Email Yazdani@uma.ac.ir

Cite this article: Yazdani, M. , jabarolvani, A. , jamiodluo, M. and Abbasi Taqi Dizj, R. (2025). Assessing the level of sustainability of urban neighborhoods in the city of Karbala. *Journal of Sustainable Urban & Regional Development Studies (JSURDS)*, 6(2), 412-428.

فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه‌ای

شاپا: ۰۷۶۴-۲۷۸۳

دوره ۶، شماره ۲، شماره پیاپی ۲۰، تابستان ۱۴۰۴

Journal Homepage <https://www.srds.ir/>
https://www.srds.ir/article_221656.html?lang=fa

ارزیابی سطح پایداری محلات شهری در شهر کربلا

محمدحسن یزدانی^{۱*}، عبدالله جبار علوان^۲، مریم جامی اودولو^۳، رسول عباسی تقی‌دیزج

۱. استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

۲. کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

۳. دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

۴. دانشیار جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۰۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۰۴

چکیده

زمینه و هدف: با تغییر یافتن در شیوه‌های معیشتی و پیامدهای ناشی از آن، به همراه نبود حفظ تعادل در متغیرهای اقتصادی، کالبدی، اجتماعی و زیست‌محیطی، محله‌ها دچار فروپاشی شدند و نتوانستند به نیازهای ساکنان خود پاسخ دهند. امروزه بسیاری از محلات مسکونی به دلیل فقدان برخی از شاخص‌های مطلوب زندگی با مشکلاتی مواجه هستند. این وضعیت باعث می‌شود که مفهوم محله به عنوان یک عامل حفظ هویت اجتماعی تضعیف شود و ناپایداری سکونت در آن‌ها نمایان گردد. توسعه شهری پایدار بر پایه این اصل بنا شده است که فضای یک شهر در داخل محله‌ها شکل می‌گیرد و بر همین اساس ادامه می‌یابد. از این رو، توسعه محله‌ای به عنوان یک اقدام اساسی در جهت دستیابی به توسعه پایدار به شمار می‌آید. از این رو پژوهش حاضر با هدف ارزیابی سطح پایداری محلات شهری در شهر کربلا تدوین یافته است.

روش بررسی: روش پژوهش با توجه به هدف کاربردی و از لحاظ ماهیت و روش توصیفی-تحلیلی است. اطلاعات مورد نیاز در این بررسی از طریق روش‌های میدانی و اسنادی گردآوری شده‌اند. جامعه آماری تحقیق مشتمل بر ۶ محله از محلات واقع در اطراف می‌باشد. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها و جهت رسیدن به هدف تحقیق و سنجش و ارزیابی پایداری ابعاد (اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی، زیست‌محیطی و کالبدی) از مدل بارومتر پایداری بهره برده است. به منظور افزایش اعتبار پژوهش حاضر، برای ارزیابی روایی پرسشنامه از نظرات متخصصان و استاد راهنما بهره‌گیری شده است. همچنین، برای سنجش پایایی پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده گردیده است. با توجه به اینکه مقدار به‌دست‌آمده از ضریب آلفای بالای ۰/۷ نشان‌دهنده قابلیت اعتماد بالا است، نتایج محاسبه آزمون آلفای کرونباخ برای پرسشنامه برابر با ۰/۸۰۴ به‌دست آمده که بیانگر قابلیت اعتماد بالای ابزار تحقیق می‌باشد.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: پیرو شاخص‌های به کاررفته در پژوهش و نتایج حاصله از مدل بارومتر پایداری در پژوهش حاضر به لحاظ پایداری کل، محله عباسیه شرقی با کسب امتیاز (۰،۹۰) در سطح پایدار، محله عباسیه شرقی با کسب امتیاز (۰،۸۲) در سطح پایداری بالقوه، محلات عباسیه غربیه و الجمعیه به ترتیب با کسب امتیازهای (۰،۵۳) و (۰،۵۴) در سطح متوسط، محله الحسین با امتیاز (۰،۳۰) در سطح ناپایداری بالقوه و محله المخیم با کسب امتیاز (۰،۰۴) در سطح ناپایدار قرار گرفته‌اند. متوسط میزان پایداری از لحاظ رفاه اکوسیستم در محلات مورد مطالعه برابر ۰،۵۴ و رفاه انسانی نیز برابر با ۰،۵۰ است که نشان از وضعیت پایداری متوسط هر دو دارد. طبق نتایج حاصل از پژوهش حاضر، میانگین کل محلات مورد مطالعه به لحاظ پایداری کل برابر با ۰،۵۲ و در سطح متوسط قرار دارد. با توجه به اینکه سطح پایداری محلات مورد مطالعه متفاوت است لذا برنامه‌های توسعه ایی متناسب با نقاط ضعف و قوت هر محله و بر اساس سطوح پایداری هریک از آن‌ها ضروری می‌نماید.

کلید واژه‌ها: سنجش پایداری، مدل بارومتر پایداری، پایداری محله‌ای، شهر کربلا.

* نویسنده مسئول: yazdani@uma.ac.ir

مقدمه و بیان مسأله

توسعه شهری یکی از فرآیندهایی است که در چند دهه اخیر تأثیرات متعددی بر جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و محیطی زندگی انسان‌ها داشته و منجر به نتایج گوناگون و گاهی متضاد در مناطق مختلف شده است. از یک سو، شهرها به عنوان مراکز توسعه اجتماعی و اقتصادی و فضایی شناخته می‌شوند و از سوی دیگر، به عنوان مناسب‌ترین مکان‌ها برای ظهور مسائل و چالش‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی عمل می‌کنند. بنابراین توسعه پایدار با ایجاد تعادل بین ابعاد زیست محیطی اقتصادی و اجتماعی مطرح شده است. در واقع، ظهور مفهوم توسعه پایدار به عنوان شعار اصلی هزاره سوم ناشی از تأثیرات شهرها بر اکوسیستم و جنبه‌های مختلف زندگی انسانی است. بدون تردید، بحث درباره پایداری و توسعه پایدار بدون در نظر گرفتن شهرها و پدیده شهرنشینی بی‌معنا خواهد بود. شهرها به عنوان عامل اصلی ایجاد ناپایداری در جهان شناخته می‌شوند و در حقیقت، پایداری شهری و جهانی دو روی یک سکه هستند. از این رو، مسائل و چالش‌های موجود، به ویژه در شهرها، نشان‌دهنده عدم تحقق ویژگی‌های توسعه پایدار در این مناطق است. پایداری شهری مفهومی است که به دنبال طرح توسعه پایدار به عنوان یک مدل نوین در سطح جهانی مطرح شده است. این نگرش به توسعه پایدار از نارضایتی نسبت به نتایج توسعه و رشد اجتماعی-اقتصادی در شهرها، به ویژه از منظر اکولوژیکی، نشأت می‌گیرد. توسعه پایدار شهری یک پدیده پیچیده و چندبعدی است که بر رشد و شکل‌گیری شهرها تأثیر می‌گذارد و به عوامل اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و اکولوژیک توجه دارد. امروزه، شناخت نقاط قوت و ضعف در ابعاد اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی و اکولوژیک توسعه اهمیت زیادی دارد و می‌تواند به عنوان عاملی کلیدی در حل مشکلات و نارسایی‌های موجود، بهبود رفاه اقتصادی، ارتقاء سلامت اجتماعی و در نهایت تحقق عدالت اجتماعی عمل کند (پروین و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۰۹). به عبارت دیگر موضوع پایداری یکی از کلیدی‌ترین مباحث در برنامه‌ریزی شهری به شمار می‌آید. توسعه پایدار در سطح شهرها از طریق توسعه پایدار محله‌ای به مفهومی قابل اندازه‌گیری و دست‌یافتنی‌تر تبدیل می‌شود. بررسی و تحلیل مشکلات محله‌ها از جنبه‌های زیست‌محیطی، اجتماعی، اقتصادی و کالبدی و همچنین مدیریت و ساماندهی آن‌ها در محدوده محلات به‌راحتی و با سرعت بیشتری انجام می‌گیرد. از سوی دیگر، شکل‌گیری و تداوم بسیاری از شهرها به انسجام و پایداری محلات وابسته است (شماعی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۶).

پایداری محله‌های مسکونی به عوامل اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی، کالبدی، خدماتی و مدیریتی بستگی دارد. فرآیند توسعه پایدار شامل کیفیت اقتصادی، اجتماعی و سرمایه‌های محیطی است که اعضای جوامع محلی را به تولید و بازسازی زندگی هدفمند برای تحقق ابعاد پایدار هدایت می‌کند. در این راستا، طرح انتقال مدیریت شهرها از منطقه‌گرایی به ناحیه‌گرایی و سپس به محله‌گرایی، با تأکید بر تجربیات محلات سنتی، به عنوان راه‌حلی منطقی برای بهبود کیفیت سکونت، حل مشکلات در مدیریت شهرها و دستیابی به توسعه پایدار مطرح می‌شود (نجفی و شاهی میرزا، ۱۴۰۰: ۲۲۱).

محله‌ها به عنوان کوچک‌ترین واحدهای شهری، نزدیک‌ترین سطح به تعاملات اجتماعی خانواده‌ها محسوب می‌شوند و تأثیر قابل توجهی در ایجاد پایداری شهری ایفا می‌کنند. چنانچه امروزه محلات شهری نتوانند مسیر خود را به سوی پایداری، هموار کنند؛ دیگر ابعاد توسعه پایدار شهری (زیست‌محیطی، اجتماعی، اقتصادی) نیز در معرض خطر قرار می‌گیرند؛ لیکن در سطح محلی آنچه بیش از هر مسأله‌ای دیگر باید مد نظر قرار گیرد، توجه به عدالت و برابری بر اساس شاخص‌ها و ابعاد اجتماعی-اقتصادی و کالبدی، زیست‌محیطی و خدماتی از نظرگاه توسعه پایدار شهری است. حل مشکلات مربوط به محله‌های شهری، ضمن آنکه می‌تواند به انسجام بیش‌تر روابط محله‌ای منجر شود؛ به نوبه خود قادر به ارائه الگوهای هویت‌بخش برای محله‌های جدید نیز خواهد بود. امروزه محله‌های شهری با افزایش جمعیت و فقدان مدیریت آگاه با ناپایداری‌های متعدد ببه ویژه کالبدی، اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی و خدماتی روبرو بوده است (موحد و کرده، ۱۳۹۵: ۲).

در میان شهر کربلا با وجود نقش زیارتی که دارد آن چنان که باید و شاید محلات این شهر مورد تحقیق قرار نگرفته است و مشخص نیست کدام یک از این محلات دارای پایداری بیشتر نسبت به دیگری است تا برای برنامه‌ریزی و توسعه پایدار اقدام شود. در صورت عدم اتخاذ تدابیر مناسب و برنامه‌ریزی برای کنترل و بهبود کیفیت محلات این شهر، مشکلات متعددی در زمینه‌های کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی به طور روزافزون افزایش خواهد یافت. این مسائل می‌توانند منجر به بروز پیامدهای منفی نظیر

تضادهای اکولوژیکی شهری، ناهنجاری‌های اجتماعی و نارضایتی ساکنان این محلات شوند و در نهایت، کنترل و نظارت مدیران و برنامه‌ریزان شهری در هدایت و ساماندهی شهر را با چالش مواجه خواهند کرد. به همین دلیل، ضرورت بررسی و توجه به این موضوع برای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی شهری کاملاً توجیه‌پذیر است. از این رو، پژوهش حاضر برآن است با توجه به شاخص‌های پایداری محله به سنجش پایداری در سطح محلات واقع در اطراف حرم پرداخته و تبیین نماید که هریک از محلات منتخب از لحاظ پایداری در چه سطحی قرار گرفته‌اند.

مبانی نظری پژوهش

محلات پایدار شهری

نظریه توسعه پایدار شهری به منظور حمایت از منابع محیطی شکل گرفته است. این رویکرد بر حفظ منابع برای حال و آینده تأکید دارد و به دنبال استفاده بهینه از زمین و کاهش ضایعات در منابع تجدید ناپذیر است. این نظریه به مسائلی چون حفاظت از محیط زیست، فضای سبز، جامعه گیاهی و جنگلی، تراکم مناسب در حومه‌های شهری و شهرهای کوچک، کاهش فواصل ارتباطی، ایجاد اشتغال محلی، تنوع در مسکن‌های نزدیک به مراکز شغلی، توسعه شهرهای کوچک به منظور کاهش وابستگی به شهرهای بزرگ، ایجاد ساختار اجتماعی متعادل، بهبود حمل و نقل عمومی و کاهش ترافیک جاده‌ای و توزیع عادلانه منابع می‌پردازد (زیاری، ۱۳۸۱).

بر این اساس، توسعه پایدار شهری به معنای تغییر در تراکم و کاربری اراضی شهری به منظور تأمین نیازهای اساسی مردم در زمینه‌های مسکن، حمل و نقل، تفریح و غیره است، به گونه‌ای که شهر از نظر زیست‌محیطی قابل سکونت، از نظر اقتصادی پایدار و از نظر اجتماعی عادلانه باشد. این تغییرات باید همزمان با پیشرفت‌های تکنولوژیکی و صنعتی، به ایجاد اشتغال، تأمین مسکن و حفظ شرایط زیست‌محیطی مناسب منجر شود (سرحانی، ۱۳۹۵: ۲۳).

مفهوم محله‌های پایدار از دل توسعه‌ی پایدار و مباحث مرتبط با آن شکل گرفته است. به طور کلی، یک محله‌ی پایدار با توجه به ظرفیت‌های زیست‌محیطی، به نیازهای اقتصادی و اجتماعی ساکنان خود پاسخ می‌دهد. توسعه‌ی پایدار در سطح محله به معنای بهبود کیفیت زندگی در آن است که شامل تمامی ویژگی‌ها و اجزای زیست‌محیطی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی می‌شود، بدون اینکه برای نسل‌های آینده مانعی ایجاد کند. این نگرش محله‌های پایدار، بر این باور است که حل مسائل شهری باید از طریق بهره‌گیری از نیروهای توانمند درون‌زا در محلات شهری، یعنی گروه‌ها و اجتماعات محلی به عنوان سرمایه‌های اجتماعی، انجام شود. این گروه‌ها به دلیل جایگاه و نقش خاص خود در حفظ و توسعه تنظیمات اجتماعی در کلانشهرها اهمیت ویژه‌ای دارند. در واقع، دو نظریه توسعه پایدار و مکتب محیط‌گرایان فرهنگی به شکل‌گیری دیدگاهی به نام توسعه محله‌ای پایدار منجر شده است. این دیدگاه بر این اصل تأکید دارد که محلات شهری دارای پتانسیل‌های اجتماعی و فرهنگی عظیمی هستند و تنها با بازآفرینی فرهنگ شهروندی و توجه به محلات به عنوان بستر زندگی اجتماعی ساکنان، می‌توان به توسعه پایدار محله‌ها دست یافت (نجفی و میرزا، ۱۴۰۰: ۲۲۲).

برنامه‌ریزی شهری پایدار بر این اصل بنا شده است که فضای یک شهر در درون محله‌ها شکل می‌گیرد و بر اساس آن ادامه می‌یابد. توسعه پایدار در کوچک‌ترین واحد شهری، به معنای توسعه پایدار در سطح محله است. این نوع توسعه در مقیاس محله به معنای بهبود کیفیت زندگی در آن منطقه است و شامل تمامی ویژگی‌ها و اجزای زیست‌محیطی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی می‌باشد، بدون اینکه مانعی برای نسل‌های آینده ایجاد کند (هود سنی، ۱۳۸۴: ۲۰). بنابراین، با توجه به اینکه محله همواره مفهومی پویا و در حال تحول است، لازم است که محلات با رویکردهای حرفه‌ای و نظری هماهنگ شوند. موضوع اجتماعی محلی و توسعه جامعه محلی، با وجود سابقه نسبتاً طولانی در ادبیات علمی و اجرایی، در اواخر دهه ۱۹۸۰ به عنوان بخشی از توسعه پایدار محله‌ای مورد توجه قرار گرفت. پس از یک وقفه کوتاه در این دهه و با توجه به دیدگاه خاص به واحدهای عملکردی شهر در قالب اجتماعات محله‌ای، این مفهوم به عنوان یک ایده جدید مطرح شد. برنامه‌ریزی محله‌ای به عنوان یک فرآیند، با درخواست‌های انجمن‌های محله‌ای

یا سازمان‌های محلی آغاز می‌شود و با در نظر گرفتن نظرات ساکنان، صاحبان مشاغل و سایر ذی‌نفعان، در مورد پیشرفت‌ها و اقداماتی که آن‌ها می‌خواهند در محله‌شان انجام شود، تصمیم‌گیری می‌کند (Townsend, 2005:12).

پیشینه پژوهش

در زمینه‌ی ارزیابی پایداری محله‌های شهری در سطح جهان و ایران مطالعات چندی صورت گرفته است که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌شود:

جدی فرزانه و همکاران (۲۰۱۹)، الگوها و شاخص‌های توسعه پایدار در مناطق شهری را مورد بحث قرار می‌دهد و بر نیاز به استراتژی‌های بومی‌سازی تاکید می‌کند.

ژانگ و همکاران (۲۰۱۸)، در پژوهشی به بررسی محله‌های پایدار؛ چالش‌ها و فرصت‌های برنامه‌ریزی محله در چین پرداختند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که در این کشور، به دلیل سیاست‌های ملی و حاکمیت محلی، وجود قوانین مبهم در مدیریت عمومی و همچنین مشارکت ناکافی مردم، جامعه از حمایت کمی برخوردار است. این تحقیق پیامدها و توصیه‌های سیاستی را ارائه می‌دهد که می‌تواند به برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیرندگان کمک کند تا از برنامه‌ریزی محله‌ای به نحو بهتری بهره‌برداری کنند و به توسعه پایدار شهری دست یابند.

کاراتاس و ریس (۲۰۱۴)، در پژوهشی درمورد ارزیابی عملکرد پایدار در محله‌های شهری بر اساس بازخورد ذینفعان "مدلی را ارائه کرده‌اند. این مدل شامل چهار مرحله اصلی است: ۱- مرحله فرمول‌بندی که شامل مجموعه‌ای جامع از معیارهای توسعه پایدار در محله‌های شهری است؛ ۲- مرحله تصمیم‌گیری گروهی و ادغام ارزیابی و قضاوت از سوی ذینفعان مختلف؛ ۳- مرحله اجرا و محاسبات خودکار؛ و ۴- ارزیابی عملکرد مدل مورد استفاده.

والتبرگ و همکاران (۲۰۱۳)، پژوهشی در مورد "انتخاب شاخص‌ها برای توسعه پایدار شهرهای کوچک (نمونه: شهر والمیرا)" انجام داده‌اند. در این پژوهش به این نتیجه رسیدند که شاخص‌ها باید با اولویت‌های خاص شهرهای کوچک مرتبط باشند و همچنین باید به مسائلی که این شهرها در آینده با آن‌ها روبرو خواهند شد، توجه شود. بنابراین، شاخص‌های حمل و نقل عمومی و دسترسی به خدمات در سطح محله (مانند درمانگاه‌ها، بهداشت و سلامت و جای پای اکولوژیکی) باید به عنوان معیارهایی برای پیشرفت این شهرها در یک چارچوب منظم، ارتقا یابند تا به توسعه و حل مشکلات شهرهای کوچک کمک کنند.

دمپسی و همکاران (۲۰۱۲)، مطالعاتی درمورد "کلید توسعه‌ی شهری پایدار در شهرهای انگلستان: تأثیر تراکم بر پایداری اجتماعی"، انجام داده‌اند. در این مطالعه به این نتیجه رسیدند که بین تراکم مسکونی و جنبه‌های پایداری اجتماعی ارتباط معناداری وجود دارد. به عبارت دیگر، هر چه تراکم مسکونی افزایش یابد، میزان پایداری شاخص‌های اجتماعی کاهش می‌یابد. به عنوان مثال، ساکنان محله‌های با تراکم بالا تمایل بیشتری به استفاده از خدمات و امکانات محلی خود دارند.

خلیلی و همکاران (۱۴۰۲)، در پژوهشی به واکاوی عوامل و پیشران‌های اثرگذار بر توسعه پایدار مناطق شهری قزوین پرداختند. نتایج حاصله نشان می‌دهد در شرایط کنونی عوامل و پیشران‌های مورد بررسی در شهر قزوین شرایط و وضعیت ناپایداری دارند. همچنین مدیریت مناسب حریم، ارتقاء خدمات شهری و توسعه فناوری و شهر هوشمند نسبت به سایر عوامل و پیشران‌ها اثرگذاری بیشتری بر توسعه پایدار شهر قزوین دارند. علاوه بر این باتوجه به ظهور و بروز فناوری‌های نوین و نسل سوم شهرهای هوشمند در جهان، جایگاه فناوری و شهر هوشمند در شهر قزوین میتواند جایگاه ویژه‌ای داشته باشد و به عنوان عامل و پیشران تعیین کننده‌ای در توسعه آتی شهر باشد.

نجفی و شاهی میرزا (۱۴۰۰)، در تحقیقی به بررسی پایداری محله‌های منطقه ۱۸ شهرداری تهران، با تمرکز بر محله‌های یافت‌آباد شمالی و جنوبی، پرداخته‌اند. برای ارزیابی پایداری این محله‌ها، از روش منطق فازی و سیستم اطلاعات جغرافیایی استفاده شده و به منظور اولویت‌بندی شاخص‌های ارتقای پایداری محله یافت‌آباد (شمالی و جنوبی) از پرسشنامه بهره گرفته شده است. نتایج نشان می‌دهد که پایداری محله‌های منطقه ۱۸ شهرداری تهران در سطح متوسط به پایین قرار دارد و وضعیت محله یافت‌آباد (شمالی و

جنوبی) نیز در سطح نسبتاً نامطلوب و نامطلوب است. در این تحقیق، شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی در اولویت اول، شاخص‌های زیست‌محیطی در اولویت دوم و شاخص‌های کالبدی-زیرساختی در اولویت سوم قرار گرفته‌اند.

حسین‌پور و همکاران (۱۳۹۹)، در مقاله‌ای به بررسی شاخص‌های پایداری اجتماعی در محلات منطقه پانزده کلانشهر تهران پرداختند. در این تحقیق، ابتدا داده‌های مورد نیاز برای شاخص‌سازی از طریق پرسشنامه جمع‌آوری شد و سپس برای تحلیل این داده‌ها از روش تحلیل شبکه‌ای ANP بهره گرفته شد. در ادامه، برای رتبه‌بندی محلات از روش تاپسیس استفاده گردید. به منظور دستیابی به پایداری اجتماعی، سه مولفه شامل امنیت، مشارکت و کیفیت زندگی معرفی شدند.

سلطانی و طاهایی مقدم (۱۳۹۸)، در مقاله‌ای به ارزیابی وضعیت مؤلفه‌های پایداری محله ساغریسان در شهر رشت با استفاده از تحلیل PESTEL پرداختند. نتایج تحلیل آن‌ها نشان داد که محله ساغریسان در ابعاد چهارگانه کالبدی (۲،۴)، اجتماعی (۶،۲)، اقتصادی (۹،۱) و زیست‌محیطی (۲،۵) با پایداری اندکی مواجه است و در این میان، پایین‌ترین امتیاز به پایداری در دو بعد اقتصادی و کالبدی تعلق دارد. در این تحقیق، شش معیار و پانزده زیرمعیار در نظر گرفته شد که در نهایت، عدالت اجتماعی بالاترین رتبه را کسب کرد.

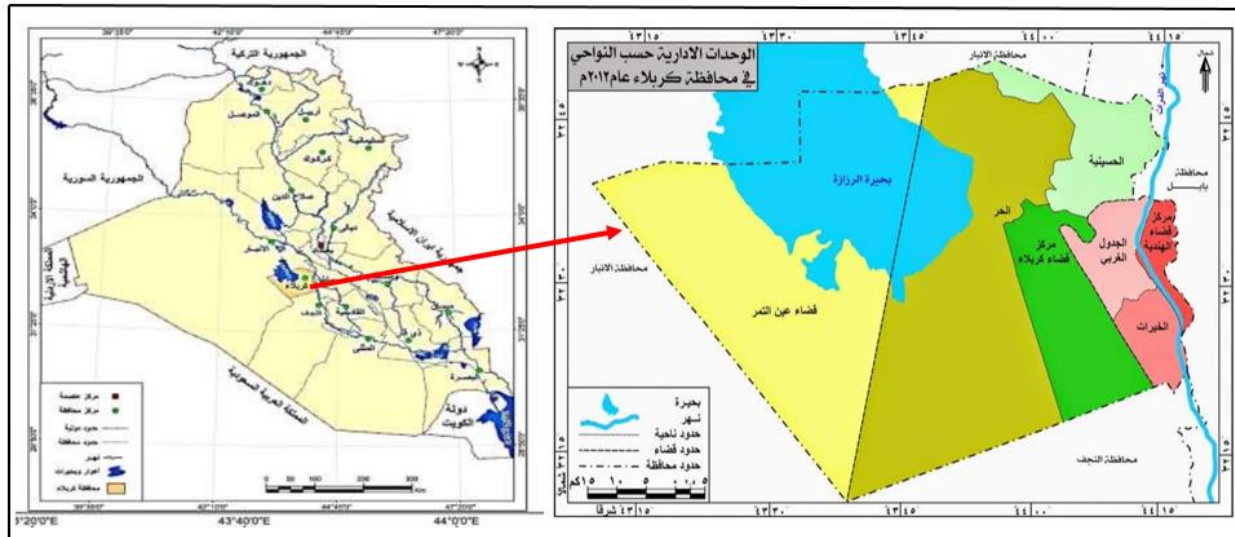
رحیم زاده و حسین خانی (۱۳۹۶)، در مقاله‌ای به بررسی پایداری محله‌های شهری با استفاده از توزیع و تکمیل پرسشنامه و به کارگیری مدل TOPSIS پرداخته‌اند. مطالعه موردی این تحقیق شهر بوکان است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که محله افرا در بافت قدیمی با امتیاز ۰،۹ به عنوان پایداری‌ترین محله شناخته شده است، که دلایل آن شامل هویت محلی و حس تعلق مکانی می‌باشد. همچنین، محله فرهنگیان در بافت جدید با امتیاز ۰،۳۵۹ و محله کوی بهداری در بافت میانی با امتیاز ۰،۳۵۴ به عنوان محله‌های نیمه پایدار معرفی شده‌اند. در نهایت، محله کلهر آباد در بافت نسبتاً جدید با کسب امتیاز ۰،۱۰۴ به عنوان محله ناپایدار شناخته شده است.

عظیمی و آملی (۱۳۹۵)، در تحقیقی به ارزیابی سطح پایداری محله‌های شهری بر اساس شاخص‌های توسعه پایدار پرداخته‌اند. این تحقیق شامل محله‌های تندست و سیاه‌تلی در شهر بابل بوده است. نتایج این بررسی نشان داد که بین محله‌های مورد مطالعه از نظر شاخص‌های توسعه پایدار تفاوت‌های قابل توجهی وجود دارد. به‌طوری‌که محله سیاه‌تلی در وضعیت ناپایدار و محله تندست، به جز در شاخص‌های اجتماعی که ناپایدار بوده، در سایر شاخص‌ها پایدار ارزیابی شده است.

با مروری بر پژوهش‌های صورت گرفته در ارتباط با موضوع حاضر می‌توان به این امر پی برد که در سطح شهر کربلا پژوهشی در رابطه با ارزیابی سطح پایداری محلات شهری در شهر کربلا صورت نگرفته است. به منظور پرکردن خلأهای پژوهشی موجود و یادآوری لزوم توجه به پایداری شهری در راستای مدیریت مطلوب پایداری شهری، مطالعه حاضر با هدف کمک به بهبود مسئله موجود در سال‌های آتی صورت گرفت. بنا به اهمیت این موضوع، لزوم تحقیقات بیشتر احساس می‌گردد که این شناخت وضع موجود، راهی برای اعمال مدیریت و برنامه ریزی بهتر گردد.

منطقه مورد مطالعه

استان کربلا به لحاظ موقعیت فلکی بین دو مدار عرضی 32° و 50° شمالی و بین دو نصف النهار 43° و 44° شرقی واقع شده است. به لحاظ جغرافیایی در منطقه مرکزی عراق در شمال غربی دشت رسومی و شرق لبه قلات بادیه شمالی از فلات غربی و در غرب رود فرات قرار دارد. از شمال و غرب به استان بغداد از شرق به استان بابل و از جنوب به استان نجف محدود می‌شود. استان کربلا شامل چندین منطقه و ناحیه است. مرکز استان همان شهر کربلا که پایتخت اداری استان کربلا محسوب می‌شود. شکل زیر موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه را نشان می‌دهد (محلات مورد مطالعه در مرکز قضاء کربلا) واقع شده‌اند.

شکل ۱. موقعیت محدوده مورد مطالعه مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۳

مواد و روش

نوع این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر ماهیت، توصیفی-تحلیلی است. برای انجام مطالعات اکتشافی در مورد موضوع تحقیق و بررسی پیشینه آن، از روش‌های اسنادی و مطالعات کتابخانه‌ای استفاده شده است. این مطالعات شامل بررسی کتاب‌ها و آثار کارشناسان مرتبط با موضوع تحقیق و مقالات مختلف موجود در وبسایت‌ها می‌باشد. همچنین، استفاده از گزارش‌ها، آمار، جداول و آرشیوهای اطلاعاتی سازمان‌ها و ادارات مرتبط نیز بخشی از روش کتابخانه‌ای است که می‌تواند نیازهای اطلاعاتی تحقیق را برآورده کند. در روش میدانی، با مراجعه به منطقه مورد مطالعه و جمع‌آوری اطلاعات از وضعیت موجود، همچنین از طریق پیمایش و پرسشگری از ساکنان محلات و ارتباط مستقیم با واقعیت‌های مربوطه، اطلاعات لازم گردآوری شده است. قلمرو مکانی تحقیق مورد نظر ۶ محله از محلات واقع در اطراف شهر کربلا هستند. جامعه آماری پژوهش شهروندان شهر کربلا می‌باشد که بر اساس آمار منتشر شده توسط وزارت برنامه‌ریزی عراق در آگوست ۲۰۲۲، جمعیت مرکز شهر کربلا حدود ۵۹۲،۳۸۰ نفر بوده است. در این خصوص حجم نمونه تحقیق با استفاده از فرمول کوکران و با سطح اطمینان ۹۵٪ برابر با ۳۸۴ نفر محاسبه شد. همچنین، برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و نتایج به‌دست‌آمده از نرم‌افزارهای SPSS و Excel بهره‌گیری شده است. با توجه به ماهیت پژوهش سنجش و ارزیابی پایداری محلات مورد مطالعه با استفاده از مدل بارومتر پایداری در ۴ بعد (اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی، زیست محیطی، کالبدی) مورد بررسی قرار گرفته است. شاخص‌های به کاررفته در پژوهش حاضر جهت ارزیابی سطح پایداری محلات شهری در شهر کربلا به شرح جدول (۱) زیر می‌باشد:

جدول ۱: معیار و شاخص‌های مورد استفاده در پژوهش

بعد	معیار	شاخص‌ها/ زیرمعیارها
امنیت	امنیت	شناخت غریبه در محله، امنیت تردد کودکان و بانوان در شب، میزان بزهکاری، فضای تاریک و بی دفاع در محله، امنیت عابر پیاده، مکان‌های حادثه خیز، خدمات‌های انتظامی
سرزندگی	سرزندگی	وجود مکان‌های فرهنگی و ورزشی، فضای کافی برای پیاده‌روی و دوچرخه‌سواری، وجود مراکز خرید و امکانات تفریحی، فضای عمومی مناسب برای برگزاری مراسم، اجرای برنامه‌های فرهنگی، و همچنین وجود محل‌های بازی مناسب برای کودکان.
اجتماعی فرهنگی	تعلق خاطر مکانی	میزان همکاری در جهت رفع مشکلات محله، علاقه و احساس به محله، میزان تمایل به ترک محله، میزان مراودات اجتماعی با همسایگان و اهل محله، احساس عضویت و مسئولیت در محله
اشتغال	اشتغال	میزان در آمد ساکنین، میزان جمعیت شاغل در محله، وجود برنامه‌های اشتغال در محله

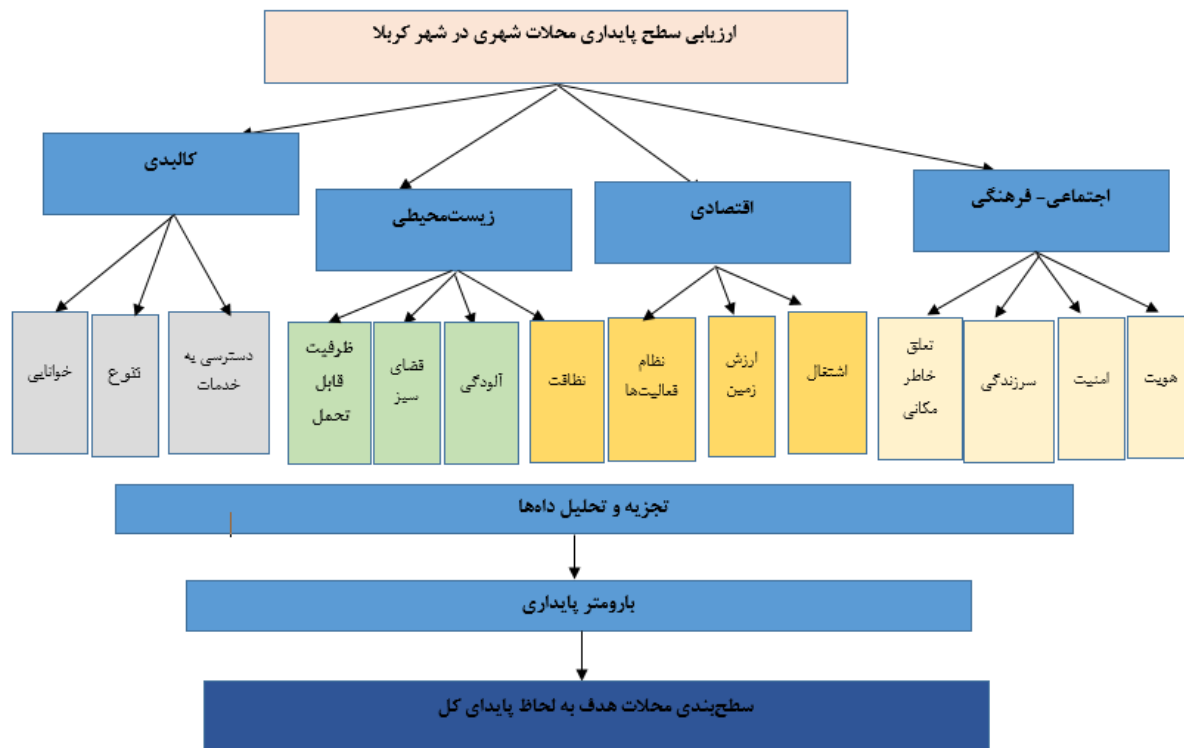
اقتصادی	ارزش ملک	قیمت زمین تجاری و مسکونی، نوسان قیمت زمین در محله نسبت به منطقه
	نظام فعالیت‌ها	سابقه و دوام شغلی، میزان ارتباط فعالیت با نوع نیاز ساکنان، میزان خودکفایی محله سود آوری فعالیت‌های تجاری، میزان رضایت شاغلین از فعالیت در محله، توزیع مکانی مناسب فعالیت‌ها در محله
زیست محیطی	صرفه جویی‌ها	میزان استفاده از مصالح بومی و بازیافت شونده، میزان وجود ساختمان‌های استاندارد در مصرف انرژی، میزان استفاده از انرژی‌های تجدید پذیر، وضعیت مکان‌یابی صحیح کاربری‌ها، میزان صرفه جویی در بهره‌وری انرژی
	نظافت و پسماند	نظافت کوچه و خیابان و مجاری، رضایت از جمع آوری زباله توسط مأموران شهرداری، میزان مخزن زباله در معابر، وجود مراکز خرید زباله قابل بازیافت در محله
فضای سبز	آلودگی	سر و صدا در محله، آلودگی هوا، آسیب پذیری ناشی از خانه‌های متروکه و بلا استفاده، آلودگی، ناشی از اراضی بایر، آلودگی ناشی از انباشت زباله و حشرات موذی، آلودگی ناشی از نوشته‌ها و اعلانات روی دیوارها، میزان رضایت از سیمای مطلوب محله، آلودگی ناشی از کارگاه و صنایع آلاینده
	فضای سبز	سرانه فضای سبز در محله، نسبت فضای سبز به فضای مسکونی، تعداد پارک‌ها و فضای سبز تراکم جمعیتی و ساختمانی مناسب، توان مناسب محله در ارائه خدمات، ظرفیت تأسیسات زیربنایی و شبکه ارتباطی، میزان قابلیت جایگزینی خدمات در محله
کالبدی	دسترسی و خدمات	دسترسی به خدمات محله‌ای، میزان دسترسی به مدارس و مراکز آموزشی، دسترسی به مراکز بهداشتی- درمانی، دسترسی به مساجد و مراکز مذهبی، دسترسی به وسایل حمل و نقل عمومی، دسترسی به مکان‌های ورزشی- تفریحی، دسترسی به فضای بازی برای کودکان، وضعیت مناسب شبکه معابر (خیابان‌ها و کوچه‌ها)، کیفیت پوشش معابر، رضایت از تأسیسات، تعداد انشعاب و نحوه بهره برداری از (آب شرب، برق، گاز، تلفن)
	تنوع	میزان تنوع در انتخاب مسکن براساس درآمد، میزان تنوع مسکن بر اساس ساختار فرهنگی، تنوع در معماری و گونه‌های ساختمانی، میزان تنوع در ارائه خدمات برای گروه‌های مختلف جمعیتی
خوانایی	پیدا کردن نشانی	شناختن مرز محله توسط ساکنان، وجود عناصر و نشانه‌های شاخص

منبع: استخراج از (نوریان و عبدالهی ثابت، ۵۱:۱۳۸۶)، (کاظمیان و دیگران ۱۳۹۰:۱۰)، (عزیزی ۳۸:۱۳۸۵)، (محمدی و همکاران ۵۵:۱۳۹۳)

با توجه به مطالب مذکور، مدل مفهومی پژوهش در شکل ۲ آمده است که متغیرهای بررسی شده در این پژوهش را شامل می‌شود.

یافته‌ها

در این مرحله از پژوهش با توجه به داده‌های حاصل از پرسشنامه برای رسیدن به پرسش‌های اصلی پژوهش، ابعاد اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی، زیست محیطی که هر کدام از آنها مشتمل بر شاخص‌های مختلفی است با استفاده از مدل بارومتر پایداری اندازه‌گیری شد. سپس تعیین وضعیت پایداری آنها براساس طبقه‌بندی پرسکات و آلن صورت گرفت و در ادامه جداول و رادار پایداری مرتبط با هریک از این ابعاد به تفکیک ارائه شد؛ و در نهایت ترکیبی از ابعاد پایداری مورد مطالعه باهم صورت گرفته است و خروجی نهایی و سطح پایداری کل در قالب رادار پایداری برای باز نمایی بهتر نشان داده شد.

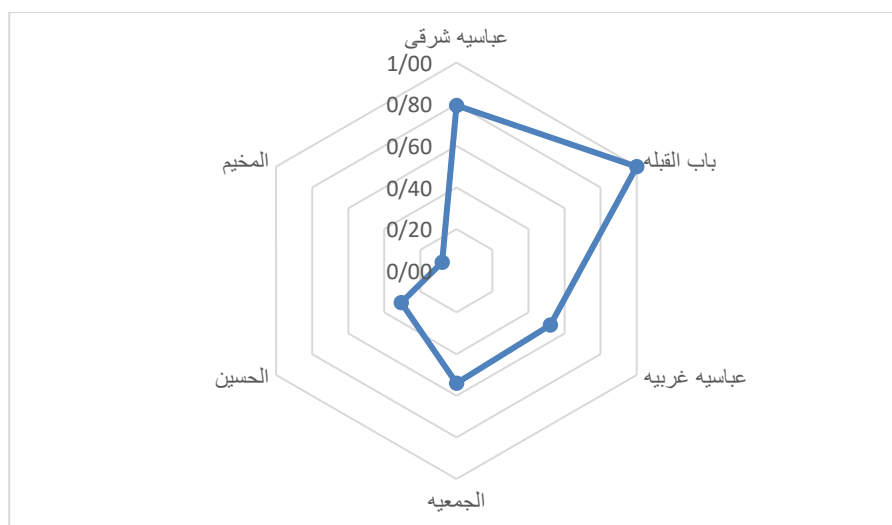
شکل ۲. مدل مفهومی پژوهش

وضعیت محلات مورد مطالعه به لحاظ پایداری اجتماعی-فرهنگی

در این بخش ارزش هریک از شاخص‌های پایداری اجتماعی-فرهنگی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و نتایج حاصله در جدول ۲ نشان داده شده است.

جدول ۳: ارزش پایداری بُعد اجتماعی-فرهنگی محلات مورد مطالعه

وضعیت پایداری	ارزش اجتماعی-فرهنگی	محلات
پایداری بالقوه	۰,۷۹	عباسیه شرقی
پایداری	۱	باب القبله
پایداری متوسط	۰,۵۲	عباسیه غربیه
	۰,۵۴	الجمعیه
ناپایداری بالقوه	۰,۳۱	الحسین
ناپایدار	۰,۰۲	المخیم

شکل ۳. رادار پایداری اجتماعی- فرهنگی محلات مورد مطالعه (نگارندگان، ۱۴۰۳)

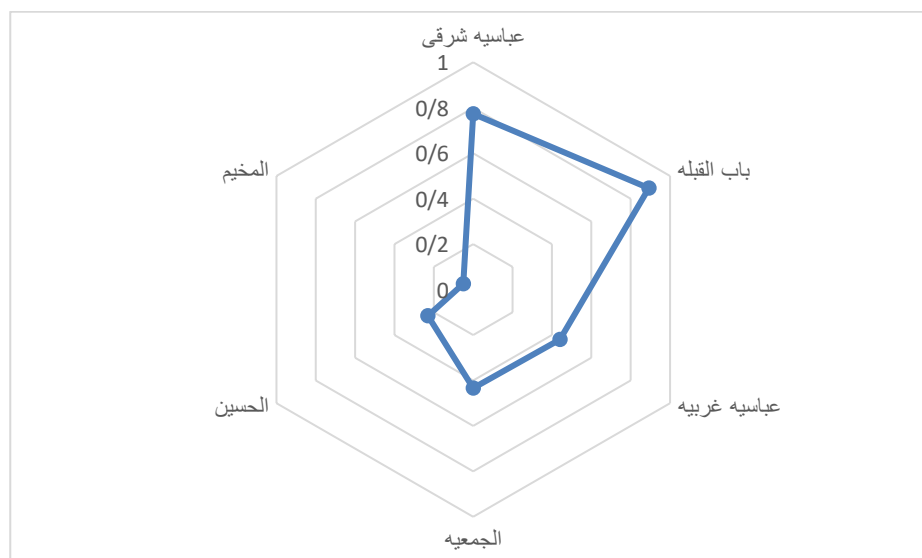
طبق نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل بارومتر پایداری که در جدول ۴-۴ آورده شده است، به لحاظ بعد اجتماعی - فرهنگی محله باب القبله با کسب ارزش (۱) دارای پایداری کامل، محله عباسیه شرقی با ارزش (۰,۷۹) دارای پایداری بالقوه، محله الجمعیه با ارزش (۰,۵۴)، محله عباسیه غربیه با ارزش (۰,۵۲) در مرتبه اول و دوم پایداری متوسط، محله الحسین با ارزش (۰,۳۱) دارای ناپایداری بالقوه و محله المخیم با ارزش (۰,۰۸) در وضعیت ناپایدار قرار دارد.

وضعیت محلات مورد مطالعه به لحاظ پایداری اقتصادی

در این بخش ارزش هریک از شاخص‌های اقتصادی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و نتایج حاصله در جدول ۳ نشان داده شده است.

جدول ۳: ارزش پایداری بعد اقتصادی محلات مورد مطالعه

وضعیت پایداری	ارزش اقتصادی	محلات
پایداری بالقوه	۰,۷۷	عباسیه شرقی
	۰,۸۹	باب القبله
ناپایداری بالقوه	۰,۴۴	عباسیه غربیه
	۰,۴۳	الجمعیه
ناپایدار	۰,۳۱	الحسین
	۰,۲۳	الحسین

شکل ۴. رادار پایداری اقتصادی محلات مورد مطالعه (نگارندگان، ۱۴۰۳)

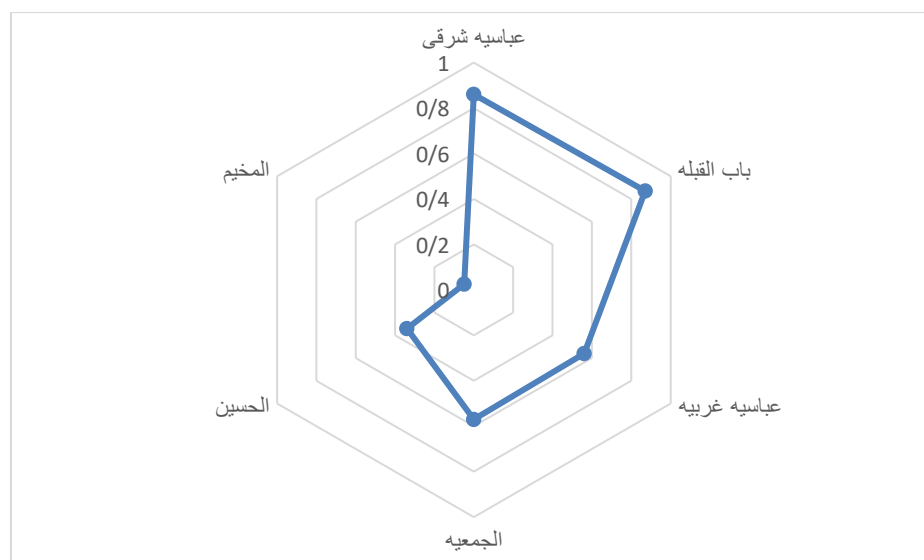
طبق نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل بارومتر پایداری که در جدول ۳ آورده شده است به لحاظ بعد اقتصادی، محلات باب القبله و عباسیه شرقی به ترتیب با کسب ارزش (۰,۸۹) و (۰,۷۷) در سطح پایداری بالقوه، محلات عباسیه غربیه و الجمعیه به ترتیب با کسب ارزش (۰,۴۴) و (۰,۴۳) در سطح ناپایداری بالقوه و محلات الحسین و المخیم نیز به ترتیب با کسب ارزش (۰,۲۳) و (۰,۰۵) در سطح ناپایدار قرار گرفته‌اند.

وضعیت محلات مورد مطالعه به لحاظ پایداری زیست محیطی

در این بخش ارزش هریک از شاخص‌های پایداری زیست محیطی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و نتایج حاصله در جدول ۴ نشان داده شده است.

جدول ۴. ارزش بُعد زیست محیطی محلات مورد مطالعه

وضعیت پایداری	ارزش اجتماعی - فرهنگی	محلات
پایداری بالقوه	۰,۸۶	عباسیه شرقی
	۰,۸۷	باب القبله
پایداری متوسط	۰,۵۶	عباسیه غربیه
	۰,۵۱	الجمعیه
ناپایداری بالقوه	۰,۳۴	الحسین
ناپایدار	۰,۰۵	المخیم

شکل ۵. رادار پایداری زیست محیطی محلات مورد مطالعه (نگارندگان، ۱۴۰۳)

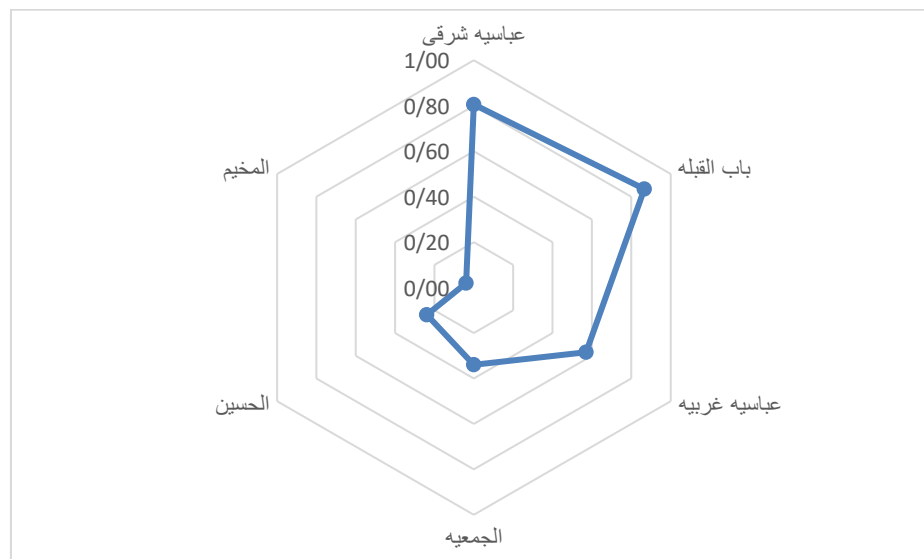
طبق نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل بارومتر پایداری که در جدول ۴ آورده شده است به لحاظ بعد زیست محیطی محلات باب القبله و عباسیه شرقی به ترتیب با کسب ارزش (۰,۸۷) و (۰,۸۷) در سطح پایداری بالقوه، محلات عباسیه غربیه و الجمعیه به ترتیب با کسب ارزش (۰,۵۶) و (۰,۵۷) در سطح پایداری متوسط، محله الحسین با ارزش (۰,۳۴) در سطح ناپایداری بالقوه و محله المخیم با ارزش (۰,۰۵) در سطح ناپایدار قرار گرفته‌اند.

وضعیت محلات مورد مطالعه به لحاظ پایداری کالبدی

در این بخش ارزش هریک از شاخص‌های پایداری کالبدی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و نتایج حاصله در جدول ۵ نشان داده شده است.

جدول ۴. ارزش بُعد کالبدی محلات مورد مطالعه

محلات	ارزش اجتماعی- فرهنگی	وضعیت پایداری
عباسیه شرقی	۰,۸۱	پایداری بالقوه
باب القبله	۰,۸۷	
عباسیه غربیه	۰,۵۷	پایداری متوسط
الجمعیه	۰,۳۴	ناپایداری بالقوه
الحسین	۰,۲۴	ناپایدار
المخیم	۰,۰۴	

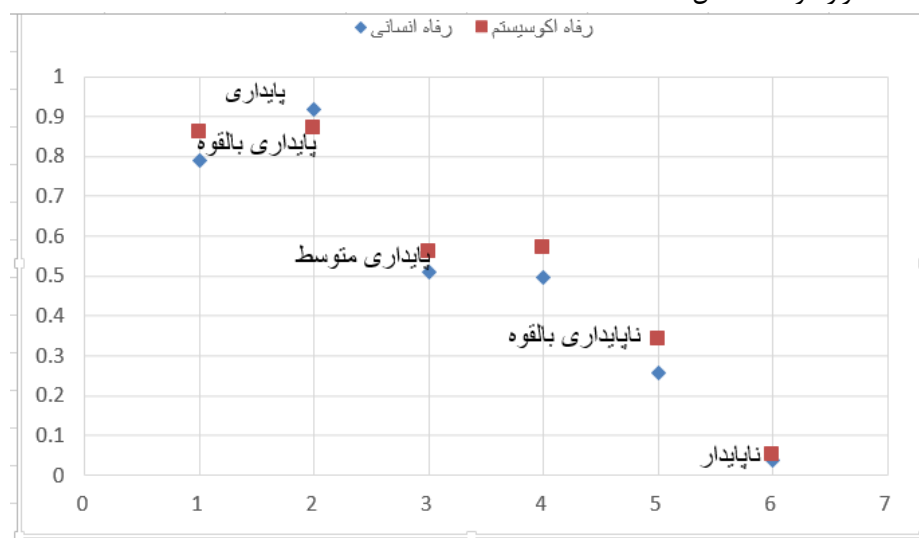

شکل ۶. رادار پایداری کالبدی محلات مورد مطالعه (نگارندگان، ۱۴۰۳)

طبق نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل بارومتر پایداری که در جدول ۵ آورده شده است به لحاظ بعد کالبدی محلات باب القبله و عباسیه شرقی به ترتیب با کسب ارزش (۰,۸۷) و (۰,۸۱) در سطح پایداری بالقوه، محلات عباسیه غربیه با ارزش (۰,۵۷)، محله الجمعیه با ارزش (۰,۵۲) در سطح پایداری متوسط و محلات الحسین و المخیم به ترتیب با ارزش (۰,۲۴) و (۰,۰۴) در سطح ناپایدار قرار گرفته‌اند.

وضعیت محلات مورد مطالعه به لحاظ رفاه انسانی و رفاه اکوسیستمی

پس از ارزیابی محلات مورد بررسی از جنبه‌های مختلف پایداری (اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی، کالبدی و زیست‌محیطی)، این محلات مجدداً بر اساس رفاه انسانی و رفاه اکوسیستم دسته‌بندی شدند. به این ترتیب، امتیازهای مربوط به بُعد زیست‌محیطی به عنوان معیاری برای رفاه اکوسیستم در نظر گرفته شد و ترکیب امتیازهای ابعاد اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی و کالبدی به عنوان مبنای رفاه انسانی مورد استفاده قرار گرفت. (شکل ۷).

شکل ۷. رفاه انسانی و رفاه اکوسیستم محلات مورد مطالعه (نگارندگان، ۱۴۰۳)

این نمودار که به عنوان عنصر اصلی مدل سنجش یا بارومتر پایداری شناخته می‌شود، یک نمودار دو بعدی است که وضعیت سلامت اکوسیستم و رفاه انسانی را بر روی مقیاس‌های نسبی از ۰ تا ۱ نمایش می‌دهد. این نمودار نشان‌دهنده سطح رفاه انسانی و اکوسیستمی از شرایط بسیار نامناسب تا مطلوب است. طبق شکل فوق و جدول ۶ از نظر رفاه اکوسیستم محلات باب القه و عباسیه شرقی دارای پایداری بالقوه، محلات عباسیه غربیه و الجمعیه در سطح پایداری متوسط، محله الحسین در سطح ناپایداری بالقوه و محله المخیم در سطح ناپایدار قرار گرفته‌اند. از نظر رفاه انسانی نیز محله باب القبله در سطح پایداری، عباسیه شرقی در سطح پایداری بالقوه، عباسیه غربیه در سطح متوسط، محله الحسین در سطح ناپایداری بالقوه و نهایتاً محله المخیم در سطح ناپایدار قرار گرفته‌اند. همان گونه که ملاحظه می‌گردد متوسط میزان پایداری از لحاظ رفاه اکوسیستم در محلات مورد مطالعه برابر ۰,۵۴ و رفاه انسانی نیز برابر با ۰,۵۰ است که نشان از وضعیت پایداری متوسط هر دو دارد.

محلات هدف	عباسیه شرقی	باب القبله	عباسیه غربیه	الجمعیه	الحسین	المخیم	میانگین
رفاه اکوسیستمی	۰,۸۶	۰,۸۷	۰,۵۶	۰,۵۷	۰,۳۴	۰,۰۵	۰,۵۴
رفاه انسانی	۰,۷۹	۰,۹۱	۰,۵۰	۰,۴۹	۰,۲۵	۰,۰۳	۰,۵۰

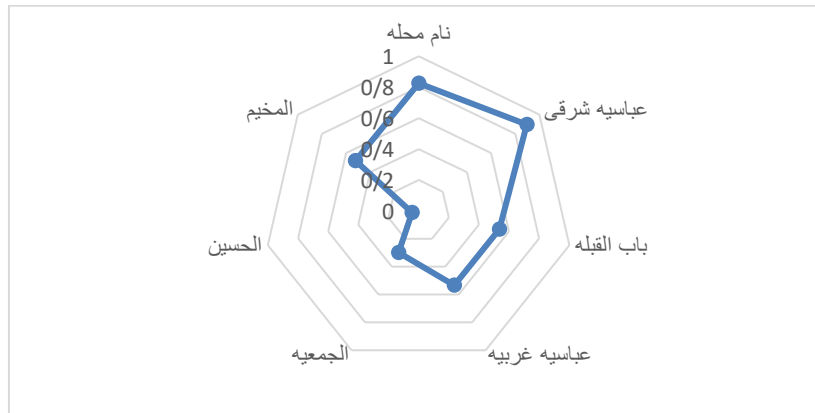
ماخذ: یافته‌های مستخرج از پرسش نامه، ۱۴۰۳

سطح‌بندی محلات مورد مطالعه به لحاظ پایداری کل

در این بخش بعد از اخذ میانگین از ارزش پایداری هریک از ابعاد پایداری مورد مطالعه اقدام به ارزیابی پایداری کل محلات مورد مطالعه گردیده است و نتایج حاصله در جدول ۷ نشان داده شده است.

جدول ۷. پایداری کل محلات مورد مطالعه

محلات	ارزش اجتماعی- فرهنگی	وضعیت پایداری
عباسیه شرقی	۰,۸۲	پایداری بالقوه
باب القبله	۰,۹۰	پایدار
عباسیه غربیه	۰,۵۳	پایداری متوسط
الجمعیه	۰,۵۵	
الحسین	۰,۳۰	ناپایداری بالقوه
المخیم	۰,۰۴	ناپایدار
کل	۰,۵۲	پایداری متوسط

شکل ۸. رادار پایداری کل، محلات مورد مطالعه (نگارندگان، ۱۴۰۳).

طبق نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل بارومتر پایداری که در جدول ۷ آورده شده است به لحاظ پایداری کل، محله عباسیه شرقی با کسب امتیاز (۰,۹۰) در سطح پایدار، محله عباسیه شرقی با کسب امتیاز (۰,۸۲) در سطح پایداری بالقوه، محلات عباسیه غربیه و الجمعیه به ترتیب با کسب امتیازهای (۰,۵۳) و (۰,۵۴) در سطح متوسط، محله الحسین با امتیاز (۰,۳۰) در سطح ناپایداری بالقوه و محله المحیم با کسب امتیاز (۰,۰۴) در سطح ناپایدار قرار گرفته‌اند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

براساس پژوهش حاضر، به منظور دستیابی به توسعه پایدار باید ابعاد مختلف توسعه (اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی، زیست محیطی و کالبدی) را همزمان بررسی کرد. در این میان براساس نظر بلن (۲۰۰۶)، بهترین ابزار شناخته شده برای سنجش سطح پایداری مدل بارومتر پایداری است؛ زیرا این مدل ابزاری برای اندازه‌گیری حرکت به سوی جوامع پایدار با استفاده از شاخص‌های انسانی و زیست-محیطی است (Araujo et al, 2013: 166)؛ بنابراین این مدل، از ترکیب دو شاخص رفاه انسانی و رفاه اکوسیستم تشکیل شده است (Ness et al, 2007: 502). همچنین پیامدهای زیست‌محیطی و انسانی را با هم ترکیب می‌کند و بر مبنای درجه‌بندی نسبی، شاخص‌های نسبی تراکمی را به وجود می‌آورد (جمعه‌پور، ۱۳۹۲: ۲۵۹). با توجه به مطالب مذکور مدل بارومتر پایداری می‌تواند راهگشای نگارندگان در رسیدن به اهداف پژوهش باشد. براساس پژوهش آگادلو و همکاران (۲۰۱۱) در میان ابعاد سه‌گانه پایداری بعد زیست‌محیطی در عصر حاضر از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. پژوهش حاضر از یک‌سو با نتایج یافته‌های بلن (۲۰۰۶) همخوانی دارد که بارومتر پایداری را بهترین ابزار سنجش سطح پایداری می‌داند. همچنین این پژوهش از دیگر سو نیز با نتایج یافته‌های یو و همکاران (۲۰۱۰)، سرایی و علیزاده شورکی (۱۳۹۴)، نوتون (۲۰۱۲)، بکر (۲۰۰۶)، میرکتولی و همکاران (۱۳۹۲) و همچنین نظم‌فر و همکاران (۱۳۹۷) مطابقت دارد که معتقدند برای ارزیابی پایداری باید از ابعاد مختلف همزمان و به صورت سیستماتیک بررسی شوند.

براساس مطالعات درباره پایداری، لازمه سنجش پایداری بررسی ابعاد چهارگانه پایداری (اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی، زیست محیطی و کالبدی) است. از میان مدل‌های مختلفی که برای سنجش وضعیت پایداری استفاده می‌شود مدل بارومتر پایداری علاوه بر تعیین سطح ابعاد پایداری با فراهم کردن امکان سنجش شکاف میان رفاه انسانی و رفاه اکوسیستم می‌تواند واقعیت بهتری از وضعیت موجود مورد مطالعه را منعکس کند.

از آن جایی که پایداری دارای ابعاد گوناگون اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی می‌باشد و بی‌توجهی به هر یک از ابعاد مذکور منجر به ناپایداری کل می‌شود بر این مبنی کارآمدترین وسیله برای ساماندهی و بهسازی این سکونتگاه‌ها دنبال نمودن راهبرد توانمندسازی در کنار توجه به ابعاد مختلف پایداری می‌باشد. توسعه محله‌ای بدون توجه همه جانبه به ابعاد پایداری امری غیرقابل اجراست. از مجموع بررسی‌هایی که در این پژوهش انجام شد، این

نتیجه حاصل شد با عنایت به اینکه محله باب القبله یکی از معروف‌ترین و پر جنب و جوش‌ترین محلات می‌باشد که ورودی‌های اصلی منتهی به حرم را در خود جای داده است. این محله شامل بسیاری از هتل‌ها و بازارهایی است که به زائران خدمات ارایه می‌نماید. لذا این محله در تمامی ابعاد مورد بررسی محله باب القبله در جایگاه نخست و درس طرح پایداری قرار گرفته است. از مهم‌ترین دلایل پایداری محله عباسیه شرقی نیز می‌توان به وجود بازارهای سنتی و هتل‌هایی که پذیرای زائران هستند اشاره نمود. این امر سطح پایداری اقتصادی این محله را توجهی می‌نماید که بر سطح پایداری کل تاثیر مثبت می‌گذارد. در یک نتیجه گیری کلی می‌توان گفت سطح پایداری محلات مورد مطالعه به لحاظ پایداری کل با ارزش (۰.۵۲) در سطح پایداری متوسط قرار دارد.

با توجه به اینکه محله المخیم در سطح ناپایدار و محله الحسین در سطح ناپایداری بالقوه و محله عباسیه غربیه و عباسیه شرقی در سطح پایداری متوسط قرار دارد بنابراین، لازم است که برنامه‌های توسعه‌ای بر اساس نقاط قوت و ضعف هر محله و با توجه به سطوح پایداری آن‌ها به اجرا درآید. به همین دلیل، محلات ناپایدار باید در اولویت مداخلات و برنامه‌ریزی‌ها قرار گیرند و سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای لازم از سوی مسئولان و مدیران شهری پیاده‌سازی شود. در مرحله بعد، توجه همزمان به گسترش خدمات و بهبود وضعیت کنونی در ابعاد مختلف در محلات با پایداری بالقوه ضروری است. در نهایت، بهبود وضعیت محلات با پایداری متوسط نیز اهمیت دارد؛ زیرا با اجرای دقیق این راهبردها می‌توان به بهبود وضعیت کنونی و پیشرفت تدریجی این محلات به سمت توسعه پایدار دست یافت.

- پیشنهادهای زیر برای تحقق اهداف توسعه پایدار در شهر کربلا مطرح می‌شود:
- سوق دادن برنامه‌ها در جهت اصل عدالت فضایی و به کارگیری رویکرد سیستمی به جای رویکرد بخشی در برنامه‌ریزی‌ها در توسعه محله‌های شهری به صورت یکپارچه؛
- تقویت تشکلهای خودجوش محلی در هم بستگی اجتماعی و حفظ هویت محله‌ای؛
- ایجاد بانک اطلاعات از تخصص‌ها و مهارت‌های ساکنان محله به عنوان سرمایه‌های انسانی؛
- شناخت پتانسیل‌های توسعه؛
- ارتقای سطح مشارکت‌های اجتماعی؛
- برگزاری کلاس‌های آموزشی در حیطه آشنایی با حقوق و وظایف شهروندی؛
- تنوع دسترسی آسان و خدمات و مسکن و بهره‌مند شدن محله‌ها از خوانایی و نشانه‌های لازم؛

تقدیر و تشکر

نویسندگان از همه کسانی که در پرسشگری‌های میدانی و پاسخ به سؤالات از هیچ کمکی دریغ نمودند، تشکر می‌کنند.

حمایت مالی

این مقاله با حمایت مالی معاونت محترم پژوهشی دانشگاه محقق اردبیلی اردبیل به انجام رسیده است.

منابع و مأخذ

پروزن، ا، کرکه آبادی، ز، ارغان، ع. (۱۳۹۶). تحلیل پایداری محلات شهری بر مبنای شاخص‌های توسعه پایدار (نمونه موردی شهر مهاباد)، نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی. سال نهم، شماره دوم، ۱۰۷-۱۲۴.

https://journals.iau.ir/article_536731.html

حسین‌پور، ب، موسائی، م، ظهیری، ه. (۱۳۹۹). ارزیابی شاخص‌های پایداری اجتماعی در محلات منطقه پانزده کلانشهر تهران، جغرافیای اجتماعی شهری. شماره ۱۷، ۲۱۸-۲۳۷. doi: 10.22103/JUSG.2020.2027

- جمعه پور، م. (۱۳۹۲). برنامه ریزی محیطی و پایداری شهری و منطقه‌ای: اصول‌ها، روش‌ها و شاخص‌های محیطی پایداری سرزمین، انتشارات سمت، تهران.
- خلیلی، ا، جهانگیر، ص، شمس الدینی، ع. (۱۴۰۲). واکاوی عوامل و پیشرانهای اثرگذار بر توسعه پایدار مناطق شهری قزوین، مجله شهر پایدار. ۶ (۴)، ۶۳-۴۷. [10.22034/JSC.2024.418341.1742](https://doi.org/10.22034/JSC.2024.418341.1742)
- رحیم‌زاده، آ، حسین‌خانی، ه. (۱۳۹۷). ارزیابی پایداری محله‌های شهری با استفاده از مدل TOPSIS مطالعه موردی: شهر بوکان، سیزدهمین کنگره انجمن جغرافیایی ایران. ۱۳۹۷. <https://civilica.com/doc/860413>
- زیاری، ک. (۱۳۸۱). برنامه ریزی کاربری اراضی شهری، انتشارات دانشگاه یزد.
- سرحانی، ف. (۱۳۹۵). بررسی تطبیقی شاخص‌های پایداری اجتماعی مسکن مطالعه موردی محلات حاشیه نشین اهواز. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه محقق اردبیلی دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
- سلطانی، ع، طاهایی مقدم، پ. (۱۳۹۸). سنجش وضعیت مؤلفه‌های پایداری محله ساغریسازان شهر رشت با استفاده از تحلیل پستل (PESTEL)، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری. دوره ۱۱، شماره ۴۲، ۳۶-۳۷. [20.1001.1.22285229.1399.11.42.2.3.21](https://doi.org/10.1001.1.22285229.1399.11.42.2.3.21)
- شماعی، ع، ساسان پور، ف، مرادی، ث. (۱۳۹۶). ارزیابی ارزیابی پایداری محله‌های شهری با استفاده از روش‌های تصمیم‌گیری چند معیاره (مورد مطالعه: محله‌های منطقه ۶ شهرداری تهران)، علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره ۱۹، شماره ۲، صص ۱۶۱-۱۷۸. [10.22034/jest.2017.10657](https://doi.org/10.22034/jest.2017.10657)
- عزیزی، م. (۱۳۸۵). محله مسکونی پایدار، مطالعه موردی نارمک، نشریه هنرهای زیبا دانشگاه تهران، ۲۷، ۳۵-۴۶. https://journals.ut.ac.ir/article_15627.html
- عظیمی آملی، ج. (۱۳۹۵). سنجش سطح پایداری محله‌های شهری بر اساس شاخص‌های توسعه پایدار (نمونه مورد مطالعه: محله تندست و سیاه تلی شهر بابل)، نشریه جغرافیا، دوره ۱۵، شماره ۵۲، ۳۶۷-۳۹۴. <https://www.sid.ir/paper/150320/fa>
- کاظمیان، غ، مشکینی، ا، بیگلری، ش. (۱۳۹۰). ارزیابی عملکرد مدیریت شهری در پایداری محله‌های ناحیه دو شهرداری منطقه ۴ تهران (محله‌های مجیدیه، شمس آباد و کالا)، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۲۸، ۲۱-۷.
- URL: <http://jgs.khu.ac.ir/article-۱-۶۰۱-fa.html>
- میرکتولی، ج، مهدوی، ش، احمدی، م. (۱۳۹۲). تحلیل و بررسی توسعه پایدار نواحی شهری با استفاده از روش‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره MADM (مطالعه موردی: شهر کاشان)، مطالعات و پژوهش‌های شهری منطقه‌ای، سال پنجم، شماره ۱۹، ۱۰۶-۱۱۳. https://urs.ui.ac.ir/article_20066.html
- موحد، ع، کرده، نعمت. (۱۳۹۵). سطوح پایداری در محله‌های شهری، مطالعه موردی: محلات شهر مهاباد، آمایش محیط، دوره ۱۰، شماره ۳۹، ۲۸-۱. https://journals.iau.ir/article_539029.html
- نجفی، ا، عین‌شاهی میرزا، م. (۱۴۰۰). ارزیابی پایداری محله‌های منطقه‌ی ۱۸ شهرداری تهران با تاکید بر محله‌های یافت آباد شمالی و جنوبی، مطالعات ساختار و کارکرد شهری، دوره ۸، شماره ۲۸، صص ۲۱۷-۲۴۱. [20.1001.1.23830832.1400.8.28.9.2](https://doi.org/10.1001.1.23830832.1400.8.28.9.2)
- نظم‌فر، ح، علوی، س، عشقی چهاربرج، ع، احمدزاده، غ. (۱۳۹۷). سنجش و ارزیابی پایداری محیطی (مطالعه موردی: استان اردبیل)، مجله جغرافیا و پایداری محیط، شماره ۲۶، ۲۹-۴۴. [20.1001.1.23223197.1397.8.1.3.5](https://doi.org/10.1001.1.23223197.1397.8.1.3.5)
- نوریان، ف، عبدالمی‌ثابت، م. (۱۳۸۵). تبیین معیارها و شاخص‌های پایداری در محله مسکونی، ماهنامه شهرداری‌ها، شماره ۵۱-۵۰. <https://www.sid.ir/paper/471965/fa>
- هودسنی، ه. (۱۳۸۴). توسعه محله‌های پایدار (مفاهیم نظری و خاستگاه تاریخی) سمینار کارشناسی ارشد شهرسازی، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده هنر.

- Araújo, G. S., Pimenta, H. C. D., Reis, L. M. M., and Campos, L. M. S., 2013, Diagnosis of Sustainability in the Brazilian City of Touros, An Application of Thebarometer of Sustainability, *Holos*, Vol. 29, No. 2, PP.161-177. DOI:[10.15628/holos.2013.1220](https://doi.org/10.15628/holos.2013.1220)
- Agudelo, V. et al, 2011, Resource Management As a Key Factor for Sustainable Urban Planning, *Environmental Management*, Vol. 92, No. 10, PP. 2295-2303. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2011.05.016>
- Bellen, H. M., 2006, Indicadores De Sustentabilidade: Uma Análise Comparative, 2º.Ed Rio De Janeiro: Fundação Getúlio Vargas. <http://repositorio.ufsc.br/xmlui/handle/123456789/84033>
- Baker, S., 2006, Sustainable Development, Routledge, London and NewYork.
- Dempsey, N. Brown. C.Bramely.G. (2012).The key to sustainable urban development in uk cities? The influence of density on social sustainability, Volume77, Progress in planning, N77, pp89-141, www.elsevier.com/locate/pplann. <https://doi.org/10.1016/j.progress.2012.01.001>
- Jeddi Farzane, O., Daryani, S., & Mokhberkia, M. M. (2019). Explanation of urban development patterns in order to sustainable development. *Journal of Urban Management and Energy Sustainability*, 1(2), 55-63. DOI: 10.22034/IJUMES.2017.18.12.019
- Karatas, A & El-Rayes, K., (2014), evaluating the performance of sustainable in urban neighborhood based on the feedback of multiple stakeholders, *Journal of Sustainable Cities and Society*, 14: 374-382.Michael et al.2014:497). <https://doi.org/10.1016/j.scs.2014.05.011>
- Newton, W., 2012, Livable and Sustainable? Socio-Technical Challenges for Twenty-First Century Cities, *Urban Technology*, Vol. 19, No. 1, PP. 81-102. <https://doi.org/10.1080/10630732.2012.626703>
- Ness, B., Urbel Piirsalu, E., Anderberg, S., and Olsson, L., 2007, Categorising Tools for Sustainability Assessment, *Ecological, Economics*, Vol. 60, No. 3, PP. 498-508. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2006.07.023>
- Townsend, c. L. (2005). Building great neighborhood, a citizens 'guide for neighborhood planning. Michigan: Michigan state university. https://www.canr.msu.edu/spdc/uploads/files/Programs/URP/Urban_Collab/BuildingGreatNeighborhoods_guideforplanning.pdf
- Yu, L., Hou, X., GAO, M., and Shi, P., 2010, Assessment of Coastal Zone Sustainable Evelopment: A Case Study of Yantai, China, *Ecological Indicators*, Vol. 10, No. 6, PP. 1218- 1225. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2010.04.003>
- Valtenbergs, Visvaldis, Ainhoab González and Ralfs Piziks .2013. Selecting Indicators for Sustainable Development of Small Towns: The Case of Valmiera Municipality, ICTE in Regional Development, December 2013, Valmiera, Latvia, *Procedia Computer Science* 26. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2013.12.004>
- Zhang, Qi; Yung, Esther H.K.; Chan, Edwin H.W. 2018. Towards Sustainable Neighborhoods: Challenges and Opportunities for Neighborhood Planning in Transitional Urban China. *Sustainability* 10, no. 2. <https://doi.org/10.3390/su10020406>